

OSMANLI DEVLETİ'NDE KAVASLAR ve KAVAS TEŞKİLATI

Mehmet CANATAR*

Osmanlı devlet teşkilatı ve müesseseleri üzerine yapılan çalışmaların hızla arttığı son yıllarda, bu alanda çalışmanın güçlükleri de belirgin biçimde kendisini göstermektedir. Nitekim, ele almaya çalıştığımız kavas teşkilatı da devlet bünyesindeki yapısal gelişme ve değişimler çerçevesinde karmaşık bir durum arz etmektedir. Osmanlı devletindeki beledî ve idarî hizmetler ile güvenlik, emniyet ve asayiş hizmetlerinin yer yer iç içe olduğu dikkate alındığında, kavas teşkilatının da aynı türden bir yapı sergilemekte olduğu görülür. Özellikle, gerek başkent İstanbul'da gerekse taşrada, iç güvenlik, muhafaza, emniyet ve asayiş hizmetleri dediğimiz kolluk teşkilatında polis, jandarma ve zaptiye gibi birimlerin görev, yetki ve sorumluluklarının sınırlandırılmamış hatta teşekkül etmemiş olması, izahı güç bir çok meseleyi de beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada kavasların iç güvenlik ve asayiş hizmetlerindeki yeri ile devlete olan diğer hizmetleri hususuna temas edilmeye çalışılacaktır. Kavas teşkilatı hakkında günümüze değin geniş bir tedkik yapılmadığı için, bu çalışmanın bir başlangıç olarak kabul edilmesi yerinde olacaktır.

Kavas Teriminin Menşei

En eski şekline Binbir Gece Masalları'nda "kavvas" biçiminde rastladığımız, günümüz Türkçe'sinde kavas denilen¹ kelimenin menşei Arapça'dır. Bu dilde "kavs" kelimesi ok ve yay, kavvas ise, mübalağa sigasında oldukça geniş bir kullanımı olan fa'âl vezninde bir isim olup, oklu asker, ok yapan kimse, okçu²,

* Yard. Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniv. Fak., Fen-Edebiyat, Tarih Bölümü.

1 Cl. Huart -[B.Spuler], "Kawwâs", *The Encyclopaedia of Islam (New Edition) (=EI²)*, Leiden 1978, IV, 808; Stephan and Nandy Ronart, "Kavass", *Concise Encyclopaedia of Arabic Civilization*, Amsterdam 1959, s. 284. Kavvas kelimesi, son ses olan s harfi değişiklik göstermekle birlikte, kaf-şeddeli vav-elif ve sin ile yazılır. Daha sonraları sin sad'a dönüşmüş, vav'ın biri de zamanla tahrif ve tahfife uğrayıp düşerek kelime kavas şeklinde yazılmaya başlanmıştır (bkz. Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-vukû'ât*, İstanbul 1327, III, 82; A.Vefik Paşa, *Lehce-i Osmânî*, İstanbul 1306, s. 1277). Çoğulu kavvasan'dır.

2 Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, V, 2127 dp. 2; M.Nihad Özön, *Türkçe Sözlük*, İstanbul 1979, s. 423; M.Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, II, 215.

yivli silah taşıyıcı³, ok taşıyıcı⁴, bu aletleri kullanan, çakmaklı tüfek kullanıcı, polis-asker (inzibat askeri), özel yetişmiş usta okçu anlamlarına gelir⁵. Gibb-Bowen'e göre kavas kelimesi, okçu'dan ziyade ok yapan kimse anlamı taşımaktadır⁶.

Terim olarak, genel anlamda "tüfekli asker", "silahlı asker" ve "silahlı muhafız"¹, özellikle de yüksek seviyedeki devlet görevlileri ile sefir-büyükelçi, konsolos ve mübaşir gibi ecnebi memurların maiyet ve hizmetinde bulunanlardan biri olan "polis-asker" anlamını ifade eder. Buna ilaveten banka ve patrikhane gibi bazı resmi dairelerde görevli, özel giysisi olan "polis-asker" ve "koruma görevlisi" anlamlarını da taşır⁷. Osmanlı idarî ıstılahatında daha çok, konsoloslar ve yabancı büyükelçilerin hizmetinde bulunan özel polis kıtaları mensuplarını ifade eder⁸. Bu kelime Fransızca'ya "cawas", Almanca'ya ise "kawasse" şeklinde geçmiştir⁹.

Kavas terimi solakları ifade etmek üzere de kullanılmıştır. Nitekim, Mesâlihi'l-müslimîn ve menâfi'l-müminîn adlı eserde, padişahın muhafız alayı hizmetini yerine getiren ve padişaha arkalarını dönmek için oklarını sol elleriyle kullanmalarından ötürü bu adı alan solaklar, sadece ok atıcı kimseler olmaları dolayısıyla ele alınmaktadır¹⁰. Gibb-Bowen'in da isabetle tespit ettiği üzere, okçuların ancak küçük bir bölümü kavas olarak adlandırılmaktaydı. Bunlar başlangıçta bir paşanın yaveri, emir subayları iken, daha sonra büyük nisbette sıradan ulaklar, kuryeler olarak istihdam edilmişlerdir¹¹. Kavas, Osmanlı

3 George J. Koury, "The Ottoman Administration of the Province of Damascus at the End of the Eighteenth Century", *Studies in Islam*, c. X (s. 1-2 January-April), New Delhi 1973, s. 31 dp. 12.

4 Pakalın, *a.g.e.*, II, 215.

5 Huart [-Spuler], *a.g.m.*, IV, 808. Bu kelimeden müştak bazı isim ve terimler de bulunmaktadır. Bunlardan biri Zü'l-kavstır. Bu isim, kavmiyle birlikte Hz.Peygamber'in bedduasına uğramış olan Hacib b. Zürrare'nin lakabıdır.

6 Sir Hamilton Gibb-Harold Bowen, *Islamic Society and The West*, I/1, Oxford University Press, London 1967, s. 152, dp. 14; Kâtib Çelebi de aynı anlamda kullanmıştır (bkz. Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, Süleymaniye Ktb., Şehid Ali Paşa, nr. 1887, III, 505.

7 Huart [-Spuler], *a.g.m.*, IV, 808; Pakalın, *a.g.e.*, II, 215.

8 Ronart, *a.g.m.*, s. 284.

9 Huart [-Spuler], *a.g.m.*, IV, 808.

10 Burada şu ifadelere rastlamaktayız: "Ve ba'de zâlik solaklar tâifesi ki padişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin kavvâslarıdır. Bunlar beş on dâne ok götürmek hiç münâsib degüldür. Bunlar okiyle kipri-misâl gerekdir. Zira bunların muhârebesi ve mücâdelesi hemân okiledür. Okları ellerinde dükenicek hiç menfaate yaramaz olurlar...". *Kitabu Mesalihi'l-müslimin ve menafi'l-müminin* (yay. Yaşar Yücel), Ankara 1988, s. 98. Solaklar hakkında bkz. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun yay., nr. 18, İstanbul 1986, s. 317.

11 Gibb-Bowen, *a.g.e.*, I/1, 152-153.

devletinin kapitülasyon rejimiyle ilgili önemli bir eserde ise "agents de police ou cawas" ifadesiyle, polis memuru olarak takdim olunmaktadır¹².

Kavas Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Tarihçesi

Kavs taşıdıklarından dolayı kavvas ismini alan bu birime ilk kez Memlukler zamanında askeri teşkilat içerisinde rastlamaktayız. Osmanlılar döneminde ise, tam olarak ne zaman kurulduğu açık bir şekilde bilinmemekle ve bu konuda elimizde bilgi olmamakla birlikte, önceleri yasakçı, değnekçi, harbeci ve kavas, 1826'dan itibaren ise daha çok kavas, kimi zaman da çavuş adıyla karşımıza çıkan bu teşkilatın, yukarıda işaret edilen solak teşkilatının kuruluşundan hareketle, yeniçeri teşkilatı ile birlikte mevcut ve Yıldırım Bâyezid zamanında kurulmuş olduğunu söyleyebiliriz.

Kavas tabiri önceleri, ok atmak ve ok takımı taşımak üzere büyüklerin yanında bulundurulmuş hizmetkarları ifade ederken, daha sonraları vezir ve beylerbeyileri maiyetinde bulunan çavuşların bir alt seviyesindeki silahlı kişiler yani zaptiye erleri için kullanılmış, Osmanlı'nın son dönemlerinde ise bazı resmi dairelerdeki mübaşir, sefir, konsolos gibi yabancı memurların maiyetlerinde istihdam edilen kişilere bu ad verilmiştir¹³. Kavaslar, paşaların önlerinde ok yay, ateşli silahların icadıyla da silah taşımak suretiyle yaptıkları muhafızlık hizmetlerini, sonraları elçi ve konsolosların önlerinde gitmek suretiyle de sürdürmüşlerdir. Osmanlı devletinde kavasların görev yaptıkları birimleri tespit edebildiğimiz kadarıyla; Bâbiâlî kavasları, elçilik ve konsolosluk kavasları, taşra kavasları, şehremaneti ve sıhhiye teşkilatı kavasları şeklinde sıralayabiliriz. Bunlar dışında, Mekke-i Mükerrerme emirlerinin maiyetinde de kavasların mevcut olduğunu biliyoruz¹⁴.

1- Bâbiâlî Kavasları (Sadaret Kavasları)

Kavas terimi öncelikle Bâbiâlî kavasları adıyla karşımıza çıkmaktadır. Bunlar daha sonraları Sadaret kavasları olarak da anılmışlardır. Önce Divan-ı Hümayun'da, XVIII. asır sonlarına kadar Bab-ı Âsâfi yani Paşakapısı'nda, bu tarihten sonra da Bâbiâlî olarak adlandırılan aynı birimde, çavuşbaşının yönetimi altındaki Divan-ı Hümayun (Dergâh-ı Âlî = Bâbiâlî) çavuşlarının bir alt seviyesindeki silahlı kişilere kavas tabiri kullanılmıştır. Bunlara paşa kavasları, zaptiye kavasları da diyebiliriz. Temel görevleri, beylerbeyi, vali, mutasarrıf, mütesellim, mültezim, voyvoda, ihtisap ağası vb. gibi, emri altında buldukları yüksek dereceli devlet görevlilerinin bizzat muhafazası yanında, onların görevleriyle alakalı iç güvenlik, emniyet, asayiş ve denetim hizmetlerini yerine getirmektir. Bu açıdan baktığımızda kavasların, polis teşkilatının ilk nüvesini

¹² G.Pelissie du Rausas, *Le Regime des Capitulations dans l'Empire Ottoman*, Paris 1911, s. 29.

¹³ Pakalın, a.g.e., II, 215.

¹⁴ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, Ankara 1972, s. 30.

teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Esas itibariyle, Bâbîâlî çavuşbaşılık teşkilatı personelinden ve muhızırbaşına (muhızır ağa) bağlı oldukları anlaşılan "Bâbîâlî kavasları", çavuşbaşının görevleri çerçevesinde muhtelif hizmetlerde bulunmuşlardır. Paşakapısı veya Bâbîâlî'nin ayrı olan harem kısmında, muhızır ve yoldaşlarının yerlerinden sonra kendilerine ait odaları¹⁵, Seraskerlik maiyetinde de koşulları bulunmaktaydı¹⁶.

Bu meyanda, Bâbîâlî ve sair mahallerde maaşlı olarak istihdam olunduklarını¹⁷ ve kendilerine elbise tahsis edildiğini gördüğümüz kavasların¹⁸, oldukça itibarlı bir konumda oldukları, hatta, bunların giydikleri elbiselerden giyerek bir takım yasa dışı işlere girişenlerin, kürek veya pranga ile cezalandırıldıkları da görülmektedir¹⁹. Bâbîâlî kavaslarının ismi, genellikle hademe ismiyle birlikte kullanılmakta; "hademe ve kavaslar" Sadaret dairesinde ve sair mahallerde birlikte görevlendirilmektedir²⁰. Bâbîâlî kavaslarının, sadaretin bir birimi olan teşrifat kalemünde de görev yaptıkları bilinmektedir.

Bu çerçevede, Mustafa Nuri Paşa'nın belirttiği, vezirlerin dairelerinde ve maiyetlerinde silahlı olarak bulunan, sayıları dört ila altı arasında değişen, kavs veya gümüş değnek taşıyan ve paşaların yanında yaver niteliğinde bulunan ve sayıları zamanla artış gösteren kavasların, Bâbîâlî kavasları olduğu anlaşılmaktadır²¹. Buna göre, başlangıçta, vezir, serasker, paşa ve kadıların dairelerinde ve maiyetlerinde, sayıları dört ila altı arasında değişen, paşaların yanında yaver, emir subayı olarak bulunan, yanlarında hizmetkarlık ve uşaklık eden, önlerinde ok atan, ateşli silahların icadından önce ok, yay ve ok takımı, daha sonraları silah taşıyan kavaslar bulunmaktaydı. İhtisap işlerinde kullanılmak üzere İstanbul kadısı konağında bulunan kavasların durumu da aynı idi. Nitekim 1242 tarihli İhtisap Ağalığı Nizamnamesi'nde "*Dâire-i Sadr-ı Âlî kavvaslarından İstanbul kadısı efendi konağında yevmiye nöbetle 4 kavvas bekleyüp efendi-i mûmâ-ileyh kola çıkacak olduğu gün Bâb-ı Âlî'ye ihbar ile 8 kavvas daha gönderilüp ceman 12 nefer gümüş değnekli kavvaslar efendi-i mûmâ-ileyhin önünce yürüyerek iktizasına göre ahz u girift ve darb u tedib misillü hizmetlerde istihdam olunması*"

15 İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 266.

16 BOA, *İrade Dahiliye*, nr. 7173 (1263).

17 BOA, *İrade Dahiliye*, nr. 2466 (1257); 3552 (1258).

18 BOA, *İrade Dahiliye*, nr. 2452 (1257).

19 BOA, *İrade Dahiliye*, nr. 3040, 3095, 3281 (1258).

20 BOA, *İrade Dahiliye*, nr. 2466 (1257); 3552 (1258).

21 Orta halli bir vezirin dairesini tarif ederken, önce kethuda, divan efendisi, hazineदार, mühürdar, vekilharç vs.den bahsetmekte daha sonra da "*kavas, tatar, mehterhane takımı, seyis, akkam, .. gibi tetimme-i daire dahi lâ-ekall yüzelli âdeme bâliğ olagelmışdir. Sonraları vüzera dairelerinde kavas sınıfı tekessür etmiş ise de fi'l-asl bunlar dört ya altı kişiden ibaret olup kavs taşırlar ve paşaların yanında yaver misillü bulunurlar idi*" demektedir (bkz. M.Nuri Paşa, *a.g.e.*, III, 82). Ayrıca bkz. Pakalın, *a.g.e.*, II, 215.

şeklinde tasrih edilmektedir²². Bâbîâlî kavaslarının nizam ve intizamları hakkında 1254'te II. Mahmud'un hatt-ı hümayununu taşıyan belgeler kaleme alınmıştır²³.

Bâbîâlî kavasları, yenîçeriliğin ilgası üzerine bir ara geçici olarak sefaret-hanelerde de görevlendirilmişlerdir. Kavaslar, bilhassa Bâbîâlî kavasları için, muhafızlık görevleri dolayısıyla "yasakçı", harbe taşımaları münasebetiyle "harbeci", ellerinde gümüş değnek²⁴ bulundurmaları nedeniyle "değnekçi"²⁵, kimi zaman da "çavuş" tabiri kullanılmıştır.

II. Mahmud'un hükümdarlığı döneminde yenîçeri ve bostancı ocakları kaldırılarak bu görev Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna aktarılınca, bu çerçevede, muhızır ağalığı da ilga edilerek yerine yalnız cezaevleriyle meşgul olmak üzere tomruk ağalığı ihdas olundu. Daha önce Bâbîâlî'de muhızır ağanın maiyetinde ve idaresinde tomruk hizmetinde yani cezaevlerini ilgilendiren görevleri yapmakta olan ve "harbeci" adı verilen kimseler de yenîçerilerden sayılarak kaldırıldı. Bunların yerine sadrazam tarafından getirtilen Kırcaali sekbanları ve humbaracı neferleri aynı vazife ile mükellef kılınıp harbeci unvanı da "kavas" a dönüştürüldü²⁶.

Harbecilerin umumiyetle zaptiye hizmetlerinde suçluların tevkif ve hapsi ile bunların nakil işlerinde kullanıldığını görmekteyiz²⁷. Bâbîâlî'de yani İstanbul'da görev yapan harbecilerin yerine getirdiği bu "mübaşeret" hizmetinin, taşrada yasakçı veya kavas unvanı taşıyan aynı nitelikteki görevlilerce gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır²⁸. Harbeciler bazan bu görevi, İstanbul'da muhızır ağanın emrinde

²² Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi yay., İstanbul 1995, s. 384.

²³ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, nr. 24013.

²⁴ Yenîçeri kethudasının bildiriği üzerine Adana yasakçılığına 1 sene müddetle tayin edilen birine 5 adet değnek verildiği görülmektedir. Bkz. BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 3884 (Ca. 1240). Bu değneklerin özel bir değeri olduğu şüphesizdir.

²⁵ İstanbul kadısının ihtisap görevi münasebetiyle kola çıkıp teftişte bulunduğu sırada yanında bulunan "kırmızı çukadan poşide içinde olan falaka ve değnekleri omuzunda hâmil-i mahsus adamlar", kuraldışı işler yapan esnafı "alâ melai'n-nâs" yani insanların gözleri önünde sokakta "toprak ve çamurlar üzerine yatırıp tabanlarını darp etmek"teydi (bkz. Ahmed Cevad, *Târîh-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1299, s. 100).

²⁶ Pakalın, *a.g.e.* II, 215; Hikmet Tongur, *Türkiyede Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Ankara 1946, s. 127.

²⁷ Miço taifesinden Todori'nin harbeci mübaşeretleriyle Bozcaadası'na nefyi için bkz. BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 2348 (R. 1231), Koca Mustafa Paşa'da sandalcı Ahmed'in harbeci mübaşeretleriyle Rodos'a nefyi için bkz. BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 2492 (11 S. 1234) gibi.

²⁸ Üç papazın reyaya olan mazarratı dolayısıyla yasakçı marifetiyle Şarköy palangasına gönderilerek kalebend edilmeleri için bkz. BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 2095 (15 S. 1175); fesatlık eden Yorgi'nin yasakçı ile İstanbul'a aldırılması hakkında bkz. BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 2481 (1229); Muşlu Emin Paşa ve arkadaşlarının paşanın kendi kavas marifetiyle menfiyen gönderilmesi hususunda bkz. BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 1344 (tarihsiz); Saruhan Gördüs'te kavas mübaşeretleriyle Bozcaada'ya nefiy yapılması konusunda bkz. BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 2074 (1247); İstefan'ın ağaçlarını kesen Arapsun Sasonlu Abdullah'ın çağrıldığı halde mahkemeye gelmemesi üzerine kavas marifetiyle Kumkale'ye nefyi için bkz. BOA,

görev yapan bir kapukethüdasının amirliği ve denetimi altında gerçekleştirmekte ve yaptıkları hizmete mukabil kendilerine harcırah ödenmekte idi. Bu durumda suçlunun nefyindeki "mübaşeret" görevi, kendisinin üzerinde yer alan kapukethudasına geçmekteydi²⁹. Harbecilerin bir kapukethudası mübaşeretiyle yaptıkları görevin, bazı durumlarda harbecilerle aynı işi yapan kavaslar ile, kapukethudasıyla aynı işi yapan deavi çavuşları tarafından yerine getirildiği de görülmektedir³⁰. Zabtiye teşkilatının kurulmasıyla birlikte Bâbîâlî kavaslarının isim ve mahiyet değiştirerek ortadan kalkmış olduğu anlaşılmaktadır.

Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra kalyoncu çavuşlarının küçük bir bölümünün de kavas adıyla istihdam edildiğini görmekteyiz. Şöyle ki, İstanbul'un kolluk hizmetine topçu askerlerinin ikame edilmesine mukabil Galata, Kasımpaşa ve Tersane çevresinin kolluğuyla görevli olup kaptanpaşaların maiyetinde bulunan kalyoncu çavuşlarının durumu belirlenmemiştir. Kaptan-ı Derya İzzet Mehmet Paşa'nın Bâbîâlî'den talebi üzerine, kalyoncu çavuşlarının tamamen ortadan kaldırılıp, ancak ehl-i ırz olanlarının kol gezmek üzere "kavas" namıyla tutulması ve bölgedeki karakolhanelerin bu kişiler tarafından idaresi hususunda irade çıkarıldı³¹. Tophane ve Beyoğlu zabıtasına bu suretle görevlendirilen kavaslar münasip aylıklar da tahsis edildi. Ne var ki bölgenin zabıta işi kısa süre sonra ellerinden alınarak topçu askerlerine tevdi olundu³².

Kavasların, II. Mahmud zamanında İstanbul'daki bir karargahta (tomruk) 150 profesyonel kavas (polis) ve 500 profesyonel olmayan seymenden oluşan özel polis biriminde de önemli yer teşkil ettiği anlaşılmaktadır³³. 1261/1845'te İstanbul'da ilk defa polis teşkiline lüzum görüldüğünde ise Tophane Müşiri M. Ali Paşa nezaretinde hususi bir meclis tertip edilerek polisler bu müşirin emrine

Cevdet-Zaptiye, nr. 4281 (22 Z. 1247). Ayrıca bkz. BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 4200 (6 R. 1245).

29 Bir Rum'u menfiyen Ankara'da oturtmak üzere götüreceği olan kapukethudası mübaşir ile 2 harbeciye harcırah verilmesi bkz. BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 2605 (7 L. 1236); nefyedilen 12 ununun sevkine görevlendirilen bir kapukethudası ile iki harbecinin harcırahlarının verilmesi bkz. BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 2555 (22 R. 1227) konularındaki belgeler bunu ortaya koymaktadır.

30 Anadolu'ya nefyolunan kimseleri Gebze'ye götüren 2 deavi çavuşu ile 1 kavas 50'şer kuruş harcırah ödenmesi konusuna dair (bkz. BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 734). Dergah-ı Âlî çavuşları, Çavuşbaşılığın Deavi Nezareti'ne dönüştürülmesinden sonra deavi çavuşu olarak anılmıştır.

31 Tongur, *a.g.e.*, s. 147. Burada geçen Divanhane çavuşlarının "ahval-i deryadan bî-haber" oldukları halde kavas makamında istihdam olundukları şeklindeki ifadede buradaki kavaslığın denizcilik bilgisi gerektirdiği ve bir "makam" teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

32 Tongur, *a.g.e.*, s. 147.

33 "Burada polisler dışında polis mahkemeleri de bulunuyor ve yasalara karşı gelenler, çavuşlar tarafından yargılanıp cezalandırılıyorlardı (1826). Bu örgüt Osmanlı İmparatorluğunda kurulan iki ayrı polis kuvvetinin temeli olmuştur". Stanford J. Shaw - E.Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (çev. M.Harmancı), İstanbul 1983, II, 76.

verildi³⁴. Nitekim, Polis Meclisi Riyaseti'nin 1264 yılında mevcut olduğunu³⁵, yine aynı yıllarda Tersane-i Amire'den polis kavasları için elbise satın alındığını³⁶ ve Bâb-ı Zaptiye'de "kavasan odaları"nın yapıldığını³⁷ görmekteyiz.

2- Elçilik ve Konsolosluk Kavasları

Bâbîâlf kavaslarından sonra karşımıza çıkan ikinci ve en önemli kavashık türü, yapı ve statüsü açısından farklılık ve özellik arzeden elçilik ve konsolosluk kavaslarıdır. Osmanlı idarî literatüründe, bu terim, daha çok, bu surette yani elçi, konsolos, konsolos vekili ve konsolos memuru gibi, yabancı devlet temsilci ve temsilcilikleri hizmetinde bulunan özel polis birimini ifade etmektedir. Osmanlı ülkesindeki elçi ve konsolosların her birinin birer çavuşu³⁸ ile, bir veya daha çok yeniçerisi bulunmakta, bunlara yasakçı veya kavas denilmekteydi³⁹. Bunlar, yabancı ülke elçilik ve konsolosluklarında koruma görevi yaparlar, 1826 yılına kadar yeniçeriler arasından seçilir ve yasakçı diye adlandırılırlardı⁴⁰. Yasakçıların devletlerarası hukuku ilgilendiren yönleri de bulunmaktadır.

Evli yeniçerilerden ailesi kalabalık olanlar elçilik kavasları olarak tayin edilirdi. Bunlar, sefirlerin maiyetine yasakçılık yani muhafızlık hizmetiyle verilir, görevlendirilmeleri süresinde odabaşlarına bağlılıkları devam ederdi. Vazifeleri; sefirler, konsoloslar ve maiyetleriyle birlikte, sefarethane ve konsoloshaneleri korumak, resmi veya gayriresmi şekilde ikametgâhlarını terkeden diplomatlara ve eşlerine himaye amacıyla refakat etmek, önlerinde gitmek suretiyle onlara yol açmak, ülkeye geldiklerinde ise karşılamaktan ibaretti⁴¹. Bâbîâlf'de sadrazamı ziyarete giden bir sefirin önünde, kılıçlı ve tabancalı bir kavas yürür; ona kalabalıkta yol açar ve yol gösterirdi. Kavaslar, silah taşımak suretiyle sefir ve konsolosların önlerinde gitme görevlerini 1908 inkılabına kadar sürdürmüşlerdir⁴². Elçiliklerde görevlendirilmiş olan kavaslar yalnız elçilik koruması ile değil, elçi ve eşinin hususi işleriyle de ilgilenmek durumunda idi. Bu görevlerinde de oldukça takdir toplamışlardır. 1717-1718 yıllarında İstanbul'da İngiltere

34 2 Rebiülevvel 1261 tarihinde, "İstihsal-i hüsn-i zabita-i belde ve istikmal-i esbab-ı emniyet-i ahali ve sekene" niyetiyle çıkarılan ilk Polis Nizamnamesi 17 maddeden ibarettir (bkz. Tongur, *a.g.e.*, s. 148-151).

35 BOA, *İrade-Dahiliye*, nr. 9764.

36 BOA, *İrade-Meclis-i Vâlâ*, nr. 3152 (1264).

37 BOA, *İrade-Meclis-i Vâlâ*, nr. 3683 (1265).

38 Bu çavuşların gedikli Divan-ı Hümayun çavuşlarından olduğu, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sefarethanelerde yeniçerilerle birlikte görevlendirildikleri ancak bu hizmetlerinin uzun sürmeyip sefarethanelerinin muhafızlığının tamamen yeniçerilere bırakıldığı görülmektedir (bkz. Abdülkadir Özcan, "Gedikli", *DİA*, XIII, 548).

39 H.İnalçık, "İmtiyâzât", *El²*, III, 1180.

40 Huart -[Spuler], *a.g.m.*, IV, 808.

41 *gös. yer.* ; Lady Montagu, *Türkiye Mektupları 1717-1718* (çev.A.Kurutluoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, nr. 12, tarihsiz, s. 47.

42 Ergin, *Maarif*, V, 2127 dp. 2; Pakalın, *a.g.e.*, II, 215.

elçiliği görevinde bulunan Edward Wortley'in eşi hatıralarında bu duruma şöylece temas etmektedir:

*"Fransız sefirinin hanımı ..., ziyaretime yanında kavalı, yirmidört yaya uşağı v.s. ile geliyor ... Yeniçerilerin bazı iyi halleri var. Hizmetinde buldukları şahsa büyük bir bağlılık gösteriyorlar. Kavalımızın bizi karşılamaya geldikleri Filibe ötesindeki bir köyde buna şahit oldum. Akşam yemeği için ..."*⁴³.

Yabancı ülke elçilik ve konsolosluklarında görev yapacak olan kavalı, önceleri Osmanlı hükümetince yeniçeriler arasından görevlendirilip ilgililere bildirilirken, Fransa'ya verilen 1740 kapitülasyonundan itibaren, yabancı diplomatlara kendi kavalını seçme yetkisi tanınmıştır⁴⁴. Buna göre, Türk hükümeti onlardan herhangi birini kavallık hizmetlerinin dışında bir çalışmaya mecbur tutamazdı⁴⁵. Bu kapitülasyonun ilgili maddesinde "kavas" yerine "yasakçı" terimi kullanılmakta ve : *"haşmetli Françe padişahının elçileri ve konsolosları diledikleri tercemanları ve istedikleri yasakçıları istihdam edip bu hususta kendilere münasip olmayanları istihdam etmeye deyin"*⁴⁶ denilmektedir. Buna göre, elçilik ve konsolosluklar bu tarihten itibaren kendi yasakçıları istedikleri kişilerden seçebilecekler, münasip görmedikleri kişileri istihdam etmeleri hususunda kendilerine baskı yapılamayacak, ayrıca kavalı başka bir işte de kullanılamayacaktı.

1740 kapitülasyonunda ifade olunan *"Françeviyü'l-asl olan Françe kavalı"* tabirinden, elçilik ve konsolosluklara, istedikleri yeniçerileri seçebilme yetkisi yanında, Osmanlı tebası dışında kavas istihdam edebilme imkanının da sağlandığı, bu suretle elçilik ve konsolosluklarda iki tip muhafız bulunduğu; bunlardan ilkinin yasakçı Osmanlı yeniçerisi, ikincisinin ise Fransız kavalı olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu kapitülasyonla, hem Osmanlı hem de Fransız konsolosluk yasakçı-kavalılarına imtiyazlar sağlandığı da anlaşılmaktadır. Nitekim, antlaşmanın, *"Devlet-i Aliyye'min zîr-i hükmünde olan gerek ehl-i İslam ve gerek reâyâdan her kim olur ise Françeviyü'l-asl olan Françe kavalı maddâm tercemanları buluna bi'n-nefs mürâfa'aya cebretmeyüp konsoloslarının ta'yin eyledikleri terceman ile hîn-i iktizâda mürâfa'a olalar"* şeklindeki maddesiyle, Fransız olan Fransa kavalı, yanlarında tercümanları dahi olsa, hiç kimse tarafından mürâfaaya zorlanmayıp, yalnızca, bağlı oldukları konsolosların tayin ettikleri tercümanın olduğu yerde mürâfaa edilebilme imtiyazını kazanmıştır. Buna mukabil aynı antlaşma ile, konsoloslukların emniyeti için, "konsoloslarının iltimas eyledikleri" yasakçıların, "odabaşları ve sair zabıtları

⁴³ Montagu, a.g.e., s. 48.

⁴⁴ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, I (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, A.Ü. Hukuk Fakültesi yay., Ankara 1953, s. 104; Huart -[Spuler], a.g.m., IV, 808.

⁴⁵ Erim, a.g.e., s. 104; Huart -[Spuler], a.g.m., IV, 808.

⁴⁶ Erim, a.g.e., s. 104.

taraflarından siyanet ve himayet" olunmaları ve "bu husus için yasakçılardan bir türlü vergi ve ubudiyet talep olunması"na karara bağlanmıştır⁴⁷. Yani yasakçılar, bağlı oldukları odabaşları ve diğer zabitleri tarafından korunup kollanacaklar, bundan dolayı kendilerinden vergi ve hizmet talep olunmayacaktı.

Bu imtiyazlı durumun da tesiriyle olsa gerek, 1826 yılında yeniçeri ocağının kaldırılması, ecnebi sefarethanelerle Osmanlı hükümeti arasında önemli bir ihtilafa sebep oldu. Hükümet, bu sefarethanelere yeniçerilerden yasakçı ismiyle verdiği muhafızlar yerine, Galata voyvodası maiyetindeki askerden münavebe suretiyle muhafız vermeye başlayınca, İngiltere ve Fransa sefiri buna itiraz ederek sefarethaneyi kapamış, verilen muhafızları kabul etmemiş, ayrıca İngiltere devleti, Osmanlılarla hoş geçinmek istediklerini, Rusya ile ittifak düşündüklerini bildirecek, sefarethaneye verilecek kavasın ananeye göre olması konusunu havi mektup da göndermişti⁴⁸. Bu durum üzerine Osmanlı hükümeti, bir gâile çıkmaması için sefarethaneye muvakkaten Bâbiâlî kavasları göndermiş; ancak bu kez Fransa sefiri daha ileri gidip eğer asker verilmezse Fransa'dan muhafız getirteceğini tehdit suretiyle Bâbiâlî'ye yazarak bu askerleri getirtmiş; sonunda Sultan II. Mahmud, sadrazamın telhisi üzerine batılıların aşırı tutumlarını vurgulayan, "*gavurların her dediklerine rûy-ı mülâyemet gösterildikçe aşırıca harekete başlıyorlar*" ifadesini havi bir hatt-ı hümayun kaleme almıştı⁴⁹.

23 Safer 1280/9 Ağustos 1863 tarihli nizamnameyle, baş konsolosluklar ve eyalet merkezlerinde bulunan konsolosluklar için 4, diğer konsolosluklar için 3, konsolos vekillikleri ve konsolos memurlukları için de 2'şer kavas görevlendirilebileceği öngörüldü. Bunların tayini hükümet tarafından ilgili taşra yöneticileri olan vilayet mutasarrıflarına bildirilmekteydi⁵⁰.

Osmanlı devletinin tanımış olduğu imtiyazlar çerçevesinde görev yapan ecnebilerin, tahdit edilen faaliyet alanları ve sayıları hususunda hadlerini aşmaları üzerine, Âlî Paşa tarafından kaleme alınarak İstanbul'daki yabancı devlet elçiliklerine gönderilen 7 Temmuz 1867 tarihli muhtıra⁵¹ Bâbiâlî, kapitülasyonlarla tanınan imtiyazlardan sadece, yabancı teba ile elçilik ve konsolosluklarda tercüman ve yasakçı olarak görevlendirilen ve sayıları "*Memalik-i Mahruse-i Şahanede Bulunan Düvel-i Ecnebiye Konsoloslukları Hakkında 23 Safer 1280 (1863) Tarihli Nizamname*"⁵² ile sınırlandırılan yerli mahmilerin yararlanabilecek-

47 Erim, *a.g.e.*, s. 105.

48 BOA, *Hatt-ı Hümayun*, nr. 18023, 23985.

49 İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*, Ankara 1984, I, 564-565.

50 Huart -[Spuler], *a.g.m.*, IV, 808.

51 Adı geçen muhtıra için bkz. Gündüz Ökçün, "Kapitülasyonlar Hakkında Bab-ı Ali'nin Sefaretlere Gönderdiği 7 Temmuz 1867 Tarihli Muhtıra", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. XXII, Eylül-1967, nr. 3, Ankara 1968, s. 139-153.

52 Bu nizamname başkonsolosluklar ve konsolosluk muavinlikleri ile konsolos ajanlarının kullanabilecekleri tercüman ve yasakçı sayısını tespit etmekteydi. Ancak nizamname geriye

lerini saraheten bildirmek zorunda kaldı. Bu muhtıradaki: "*Düvel-i ecnebiyenin terceman ve yasakçı sıfatı ile kendi hizmetlerinde bulunan adamlardan başka teb'a-yı Devlet-i Aliyye'den hiç bir kimseye tamâm-ı himâyet eylemelerine uhûd-ı mezkûrenin hiç bir yerde mesâğ yokdur. Saltanat-ı seniyye işbu terceman ve yasakçılardan gayri hiç bir mahmî tanımaz. Bunların mikdârı ise 1863 tarihinde tanzim kılınmış nizâm-nâmede ta'yin kılınmış ve mazhar oldukları himâyet zatlarına mahsûs ve vazîfe-i me'muriyetlerine merbût olup me'muriyetleri ile beraber zâ'il olur. Ve müddet-i hayâtlarında akrabâ ve ta'allukatlarına şâmil olmadığı gibi vereselerine dahi menkûl olamaz*" denilmektedir⁵³. Kısaca, 1863 nizamnamesinde, Osmanlı devletinin mahmîlik imtiyazı tanıdığı kimseler, tercüman ve yasakçı şeklinde açıkça belirtilmiş ve sayıları sınırlandırılmış olduğu halde, elçilik ve konsolosluklar tarafından bu sınırlandırmalar ihlal edilmiş, buna mukabil devlet, dört yıl sonra, bu duruma fiilen ve hukuken son vermeyi kararlaştırarak; himayenin bu kişilerin zatlarına mahsus ve memuriyetlerine bağlı olup, akraba ve taallukatlarına şâmil ve menkul olmadığını bildirmiştir. Bu imtiyazlı durumun sosyal hayatta olumsuz etkilerinin olacağı da muhakkaktı. Bilindiği üzere mahmiler, kapitülasyon verilen bir devletin tebası olmadığı halde, böyle bir devletin himayesinden yararlanan yerli ve yabancı olmak üzere iki kısma ayrılabilir⁵⁴. Bunlardan yerli mahmiler, Osmanlı tebasındandır⁵⁵.

Elçilik ve Konsolosluklardaki Kavas Teşkilatı'nın Lağvı

1740 kapitülasyonunun elçiliklere tanıdığı Osmanlı tebası dışında kavas istihdam edebilme imtiyazının istismarı ve bunun önlenemeyişi, devletin güç kaybına uğraması, Bâbîâlî'de 1908-1909'da gerçekleştirilen tasfiye ve düzenlemeler gibi sebeplerle, elçilik ve konsolosluk muhafız ve hademesi olarak çalışan, elçi ve konsolosların önünde silahlı olarak çalışmaya dolaşan kavaslar, tamamen yabancılardan teşekkül etmiş, bunların resmi dairelerde kendilerine imtiyazlı muamele yapılmasını istedikleri de görülmeye başlamıştı⁵⁶. Osmanlı devleti ve halkı için bir külfet ve kapitülasyonların âdeta ayakta gezen alâmeti⁵⁷ haline gelen elçiliklerdeki kavas teşkilatının, 1923 Lozan Antlaşması'yla⁵⁸ muhtemelen birinci ve yirmisekizinci maddelere istinaden ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Birinci maddedeki "... tarafeynin arazileri dahilinde siyasi ve şehbenderi memurin, vaki olacak itilaf-ı hususiyeye hâlel gelmeksizin, hukuk-ı

işlemediğinden icra tarihinde halen mahmi sıfatında olanların durumunda değişiklik husule getirmemiştir (bkz. Ökçün, *a.g.m.*, s. 142).

⁵³ Ökçün, *a.g.m.*, s. 141-143.

⁵⁴ Ökçün, *a.g.m.*, s. 141.

⁵⁵ 1863 nizamnamesi ile yerli mahmiler iki gruba ayrılmış, birincisi daimi yerli mahmiler yani bu nizamnameden önce mahmi sıfatı kazananlar, diğeri ise geçici yerli mahmiler, yani 1863 nizamnamesi uyarınca mahmi olan Osmanlı tebası (Ökçün, *a.g.m.*, s. 142).

⁵⁶ İbrahim Alaeddin Gövsâ, *Resimli Yeni Lugât ve Ansiklopedi*, III, 1397.

⁵⁷ A.Adnan Adıvar'ın hatıralarından naklen, Pakalın, *a.g.e.*, III, 606.

⁵⁸ Huart -[Spuler], *a.g.m.*, IV, 808.

düvel esasat-ı umumiyyesiyle tayin edilmiş olan muameleye mazhar olacaklardır"⁵⁹ ifadesi, uluslararası platformda nasıl bir uygulama ve anlayış sözkonusu ise Türkiye Cumhuriyeti ile diğer devletler arasındaki münasebetlerde de aynı durum geçerli olacaktır demektir. Bilhassa yirmisekizinci maddeyle kapitülasyonlar kaldırılarak, elçilerin ve kavaslarının, halkı kendi tebası gibi gören tavır ve statülerinin sona ermesi sağlanmıştır. Bu maddede : "*Tarafeyn-i âliyeyn-i âkideyn Türkiye'de kapitülasyonların kâffe-i nukât-ı nazardan tamamen ilgasını her biri kendisine ta'liki cihetinden kabul ettiklerini beyan ederler*"⁶⁰ denmekle, Osmanlı devletinin yerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olması da kabul edilmiş oluyordu.

Sefaretlerdeki kavaslarla ilgili olarak şunları da belirtmek yerinde olacaktır. Yasakçılık veya kavasluk ile görevlendirilmiş olan yeniçeriler, yeniçeri ocağındaki yevmiyelerinden başka sefarethanelerden de, gayri resmi olarak dörder, beşer akçe yevmiye alırlardı. İstanbul'a gelen elçilerin kaldığı Elçi Hanı'nda, kapılarda yılda bir değiştirilmek suretiyle nöbet görevi yapan bir çavuş ile dört yasakçı ise, yılda 50 duka alırdı⁶¹. Kavaslar ayrıca, kendilerini diğer personelden ayıran bir tür fantazi üniforma giyerlerdi. Nitekim, devletler süferası nezdinde bulunanlar dışındaki Bâb-ı Âlî ve Serasker kavaslarının, sim çap-rast ve kıllıktan mintan ve tozluklarının çıkartılması konusundaki hatt-ı hümayun, Osmanlı devletinin, elçilik kavaslarının diğer kavaslara nazaran giyim kuşam açısından farklılık taşımasını istediğini göstermektedir⁶².

Kavas veya benzeri bir terim, bugün için hâlâ kullanılmakta⁶³; gerek Türkiye ve gerekse diğer İslam devletlerinde yabancı sefaretlerin muhafız ve hizmetkarlarını, yabancı temsilcilerle Arap ülkelerinde bulunan papaz, vaiz ve rahip gibi yüksek düzeyde dini yetkililerin bir nevi kapıcılarını ifade etmektedir⁶⁴.

3- Taşra Teşkilatında Kavaslar

Bâbîâlî, elçilik ve konsolosluk kavaslarından sonra, kavasların görev yaptığı önemli bir alan da Osmanlı devletinin taşra teşkilatıdır. Taşra teşkilatındaki kavasların üç temel hizmeti ifa ettiklerini görüyoruz. Bunlardan ikisi birinden tefriki mümkün görünmeyen bir yapı arzeder: Mülki amire bağlı olarak polis teşkilatı hizmetini ifa eden kavaslar ile jandarma kuvvetlerinin hizmetini ifa eden kavaslar. Üçüncüsü ise kavas isminin kelime manasına tam bağlı olarak, merkezî emrinde geçici surette görev yapan, taşradan toplanan "yay istimaline kâdir", sefer veya muharebelerde görevlendirilen kavaslardır.

⁵⁹ *Lozan Sulh Mu'âhedenamesi Mukavelât ve Senedât-ı Sâire 24 Temmuz 1339-1923*, İstanbul 1339, s. 5.

⁶⁰ *aynı eser*, s. 11.

⁶¹ Semavi Eyice, "Elçi Hanı", *DİA*, XI, 16.

⁶² BOA, *Hatt-ı Hümayun*, nr. 23963.

⁶³ Huart -[Spuler], *a.g.m.*, IV, 808.

⁶⁴ Ronart , *a.g.m.*, s. 284.

Tanzimat'tan önce taşrada kavas tabirinin, gönüllü muharip okçu asker diyebileceğimiz kavaslık türü hariç, çok az kullanılmış olduğunu görüyoruz. Buna mukabil kavasların ifa ettikleri emniyet ve asayiş hizmetlerinin bu dönemde umumiyetle yasakçılar tarafından yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Taşrada kolluk hizmetinde umumiyetle yeniçeriler vazifeli olmakla birlikte vüzerâ ve beylerbeyilerin daire halkından sayılan, dahili emniyet hizmetlerini yürüten kavaslar dışında delil, sekban, tüfekçi gibi adlar taşıyan, eyalet askerleri denilen kolluk görevlileri de bulunmaktaydı⁶⁵. Taşrada da aynı konsolosluklarda gördüğümüz gibi yasakçı-kavas ikilemi ile karşılaşmaktayız. Nitekim, tanzimattan önce asayişin sağlanması işinde "ihale usulü" ile görev yüklenmiş olan ve kasaba halkının arzusu üzerine dokuz ay müddetle yeniçeri kethüdası tarafından tayin edilen yasakçı v.b. kişi ve kuruluşlardan, tanzimat sonrası bu görev alınarak zabtiye teşkilatı güçlendirilmiştir⁶⁶. Asayişin temininde uygulanan ihale usulünün tanzimatın ilk yıllarında da devam ettiği görülmektedir⁶⁷. Her kaza ve şehirde yasakçı yoktu. Hangi kaza halkı kendilerini muhafaza için yasakçı isterlerse o zaman kethüda mektubuyla oraya bir yeniçeri yasakçı tayin olunur veya yasakçılığı ref olunurdu. Bu hizmete Değnek te deniliyordu⁶⁸.

Osmanlı devletinin taşra teşkilatında, kaymakamlar maiyetinde istihdam olunabileceklerine dair herhangi bir "emir ve nizam" olmadığından⁶⁹ kavas ve kavasbaşılar, kaymakamlıklarda görev alamazlar, valiler nezdinde muhafaza, emniyet, asayiş ve denetim gibi hizmet alanlarında görev yaparlardı. Nitekim, Şam valisi nezdinde bulunan kavasbaşı, valinin muhafız alayının şefi durumundaydı⁷⁰. Valilerin maiyetinde bulunan taşrada istihdam edilen kavaslar, merkezde olduğu gibi, ellerinde gümüş değnek taşır ve mülki amirlerinin belirlediği yerlerde hizmet etmek üzere görevlendirilirlerdi. Taşrada kavaslar ayrıca, salyane toplamak, vali ve kadıların konaklarında hizmet etmekle de görevlendirilmekte; konaklarda görev yapan kavasların, bir çavuş nezaretinde veya onunla işbirliği içerisinde faaliyet yürüttükleri anlaşılmaktadır. XIX. asır sonlarına doğru, Mekke emirliğine bağlı olarak bir kavasbaşı ile maiyetinde kavasların bulunduğu bilinmektedir. Zahirî kaçırırken tutulup Seddülbahir kalesine hapsedilen gemi sahipleriyle ilgili bir belgeden⁷¹, bu görevlilerin limanlarda da denetim yaptıkları ortaya çıkmaktadır.

Aslında taşra teşkilatındaki kavasların, yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra ortadan kalkmaya başladığı ve var olma mücadelesi gösterdiği açıktır.

65 Tongur, *a.g.e.*, s. 87.

66 İber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 1987, s. 126.

67 Tokat umur-ı zaptiyesinin 1256/1840 yılındaki ihalesi hakkında bkz. BOA, *Irade-Dahiliye*, nr. 1424.

68 Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 197.

69 BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 2354 (13 M. 1264).

70 Koury, *a.g.m.*, s. 33.

71 BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 3521 (10 C. 1208).

Bununla birlikte Tanzimat döneminde de belirli bir süre varlıklarını devam ettirdikleri görülür. Mütesellimler, sancakların hazineye ödemek zorunda olduğu vergi ve gelirleri toplayıp gönderme görevi yanında, bunu gerçekleştirebilmek için ikinci derecede önem taşıyan iç güvenliği temin etme görevlerini, özellikle yeniçeri ocağının kalkmasından sonra, yanlarında barındırdıkları kapı halkıyla yürütmeye başlamışlar; bu çerçevede sayısı sancağın büyüklüğüne göre değişebilen sekban, tüfenkçi veya kavas denilen askerler kullanmışlardır⁷². Bu askerle asayiş korunmakta, kurulu düzene karşı hareketler engellenmekte, zalimler ve eşkıya ile mücadele edilip haksızlıklar önlenmekteydi⁷³. Eyaletlerde redif teşkilatı kuruluncaya kadar⁷⁴ iç güvenlik hizmetleri kavasların da aralarında bulunduğu bu kimseler tarafından yürütülmüş, mütesellimler sadece hazine gelirlerini toplamakla yükümlü mültezim durumuna gelmişlerdir⁷⁵. 1250 yılında Bursa Mütesellimi olan Ahmed Arif Ağa'nın, mütesellimlik hizmetinde bulunan hademe, kavas ve tüfenkçilerden oluşan 40-50 kadar atlı adamı olduğunu bildirerek, bunlara voyvodalar tarafından senede birer kat elbise ve at verilmek suretiyle redif süvarisi adıyla deftere kaydedilmeleri ve yerli asker olarak kullanılmaları teklifini getirmesi üzerine, devlet, "başıbozuk" olarak nitelendirdiği bu hademelerin redif teşkilatına raptını kararlaştırmıştı⁷⁶.

Kavasların taşrada mutasarrıfların maiyeti dışında, yine taşrada bulunan vüzera, ferik ve mirimiranlar ile mütesellimlerin ve voyvodaların idaresi altında da görev yaptıklarını görmekteyiz. Nitekim, 1250 sonları 1835 başlarında mutasarrıflar, mütesellimler ve voyvodalar maiyetinde müstahdem kavas takımının bir düzenlemeye tabi tutulmaya çalışıldığı gözlenmekte, bu çerçevede, Çirmen Mutasarrıfı Mustafa Nuri Paşa maiyetinde müstahdem kavasların elbiseleri rengine varıncaya değin tebdil ve tanzim edilmekte, Bursa mütesellimi maiyetindeki kavasların bir usule bağlanması düşünülmekte ve genel olarak mütesellim ve voyvodalar maiyetindeki kavasların usul ve nizamata hakkında layiha düzenlenmekteydi⁷⁷. Bu konuda bir başka teşebbüs 1251'de yine sözkonusu olup, taşrada bulunan vüzera, ferik, mirimiran, mütesellim ve voyvodaların kavaslarının elbiseleri, renkleri vs. hakkındadır⁷⁸

72 Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 25.

73 Taşköprü Ayanı iken azledilen Ömer Ağa ve avanesinin nasihatlarla rağmen fakir halka zulmü üzerine 1249 yılında Kavasbaşı Mehmed Hidayet Ağa tarafından şakinin evine yapılan bir baskınla idam edildiği hakkında Kastamonu Mütesellimi Mustafa'nın arzısı ve diğer belgeler için bkz. BOA, *Hatt-ı Hümayun*, nr. 25095.

74 Redif teşkilatının kuruluşu ve safahatı hakkında bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asâkir-i Mansure", *TED Prof. Tayyib Gökbilgin Haura Sayısı*, sy. XII (1981-1982), İstanbul 1982, s. 127-158.

75 Çadırcı, *a.g.e.*, s. 25.

76 bkz. BOA, *Hatt-ı Hümayun*, nr. 19136.

77 bkz. BOA, *Hatt-ı Hümayun*, nr. 24020.

78 bkz. BOA, *Hatt-ı Hümayun*, nr. 24054.

Kavasların taşra teşkilatında üstlendikleri çeşitli görev alanları arasında taşra zaptiyesi önemli bir yer teşkil eder. Muhassıllıklar dahilindeki kazaların zaptiye işlerinde görev alan müşir ve feriklerin maiyetinde bulunan kavasların mahiyelerinin, bu müşir ve feriklerin kendi maaşları dahilinde olarak taraflarından verilmesi irade-i seniyye gereği olduğundan, Kesriye muhassıllığı dahilindeki kazaların zaptiye işlerine memur olan Osman Paşa'ya bu iradenin icabı bildirilmiştir⁷⁹. Zaptiye hizmetinde kullanılan müşir, ferik ve diğer zabıtların maaşları ve bunların emrindeki kavasların aylıkları mart başından itibaren muhassıllar tarafından tahsil olunan emvalden, mahallerinde verilmesi ve para alanlardan mukabilinde birer makbuz alındığını gösterir senetler alınması usulu tatbik ediliyordu⁸⁰. 1840'ta, taşrada bulunan zaptiye memurlarına geçimlerine yetecek derecede maaş tahsisi⁸¹ Bâb-ı Seraskerî'de kurulan özel bir mecliste kararlaştırılarak, bundan böyle halktan talepte bulunanların ceza kanunu hükümlerine tabi olacakları açıkça vurgulandı. Müşirlerin maiyetinde istihdam olunacak 40'ar nefer kavasın aylık tayinatı, at masrafı birlikte hesap edilecek, bu neferlerin adedi mevkiin önemi ve tehlikesine göre değişecek, tayinat ve maaşlar görev mahallindeki rayice göre düzenlenecekti⁸². 1265/1849 yılında da taşrada müstahdem zaptiye teşkilatına yönelik düzenlemelere devam edildiği görülmektedir⁸³. Aynı yıl içerisinde Bâb-ı Zaptiye ve Bâb-ı Seraskerî'de kavasan odaları yapılmakta⁸⁴ ve polis tevkifhanesi⁸⁵ ifadesinden sözedilmekte olduğunu görüyoruz.

Beyleybeyi, sancak beyi, aşiret beyi ve kadılar hükümler yazılmak ve hizmet yerleri ile sayıları merkez tarafından belirtilmek suretiyle, merkezin emrinde, donanma veya kara kuvvetlerinde okçu muharip olarak görevlendirilmek üzere taşradan "yay istimaline kâdir" gönüllü askerler (kavvas) toplatılmakta idi. Devletin girişeceği herhangi bir deniz veya kara seferi ya da muharebesinde duyulan ihtiyacı karşılamak üzere muharip asker olarak görevlendirilecek olan kavasların daha çok Şam, Halep, Hama ve Selmiye gibi Arap diyarlarından talep edildikleri, iyi yetişmiş, iyi ok atan kimseler olmalarının, at ve silahlarıyla birlikte güvenilir kefiller alınmak suretiyle gönderilmelerinin istendiği, yirmi haneden⁸⁶, bazen onbeş haneden⁸⁷ bir kavas alındığı, hizmetlerine karşılık kendilerine beşer akçe ulufe ödendiği,

79 BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 3247 (14 Za. 1257)

80 Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1990, s.152.

81 bkz. BOA, *İrade-Dahiliye*, nr. 407, 411, 414, 492, 498.

82 Orhonlu, *a.g.e.*, s. 152.

83 Taşrada müstahdem zaptiye neferatının nizamı için bkz. BOA, *İrade-Meclis-i Vâlâ*, nr. 3566.

84 BOA, *İrade-Meclis-i Vâlâ*, nr. 3683, 3673, 3682. Yapılan kavasan odaları dolayısıyla ortaya çıkan alacak verecek meselesine aittir.

85 BOA, *İrade-Meclis-i Vâlâ*, nr. 4273.

86 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. VII, 2123, 2251.

87 Cebele beyine yazılan hükümde, donanma için her 15 haneden bir kavas alınması şeklindeki uygulama için bkz. BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXIII, 522 (22 N. 981).

mevaciplerinin reaya tarafından karşılandığı, kavas toplanan yerde veya yakın bir bölgede, zeamete mutasarrıf veya bey olan birinin, merkez tarafından başlarına serdar tayin edildiği, sadece kara ve deniz muharebelerinde değil, Anadolu'da, Gürcistan'da ve Arabistan'daki Ulyan oğlu isyanı gibi bazı isyanlarda da görev yaptıkları anlaşılmaktadır⁸⁸. Nitekim, Hama ve Selmiye sancak beylerine gönderilen bir hükümde "... *Tiflis'de hizmet itmek için kavvas lâzım olduğun bildirmeğin Halep beğlerbeğliğinden ve taht-ı hükümetinizde sâbika Ulyân oğlu seferine ihrac olunduğu üzere kavvas ihrâc olunmak emr idüp buyurdum ki ... yarar u tüvânâ yat u yaraklarıyla mükemmel kavvas ihrâc idüp yarar kefilleri alındıktan sonra ... serdar tayin olunan Kilis beği Hüseyin ... mahall-i me'mura irsal oluna ...*" denilmektedir⁸⁹. Şam kadısına yazılan 13 L. 975 tarihli başka bir hükümde ise, Vezir Mustafa Paşa'nın yanına Yemen'e gönderilmek üzere 500 nefer kavas tahrir ve ihracı istenmekte, bunların ulufelerinin Şam ve Halep hazinesinden karşılanacağı belirtilmekte, Sayda, Safed, Beyrut, Ba'lebek, Kudüs, Trablus ve Cebele kadılıklarına da bu hükmün birer suretinin gönderildiği kaydedilmektedir⁹⁰.

Osmanlılar dini ehemmiyeti haiz bazı yerleri, kavas toplanmasına yönelik genel uygulamanın dışında bırakabilmekte idiler. Nitekim 27 Ra. 976 tarihinde Kudüs kadısına gönderilen bir hükümde, Şam'dan 1500 kavas ihracı emredilip her 20 haneden 1 kavas ve 1 aylık ulufesi alınmak münasip görülmüş iken, Kudüs ve Halilurrahman'ın bu uygulamadan istisna tutulduğu kaydedilmektedir⁹¹. Bu dini özellikli yöreler dışında, devletin özellikle aşiretlerin ağırlıklı yer teşkil ettiği doğuda da bir takım farklı uygulamalar yapıldığı görülmektedir. Bu çerçevede, bazı aşiretlerden toplanması emrolunan kavaslara bedel olarak bir nevi bedelli askerlik diyebileceğimiz bir tarzda kişi başına 10.000 filori verilmesi uygun görülmekte ve bunun tahsili cihetine gidilmektedir⁹². Bununla birlikte paraların tahsilinde aksama ve gecikmeler hatta ödememe gibi durumlar da sözkonusu olabilmekteydi.

Toplanması istenen kavaslara sayısı hususunda kimi zaman ilgili beylerbeyinin bölgeye dair geniş malumatı dikkate alınarak kendisine inisiyatif tanınıyordu. Nitekim, Diyarbekir Beylerbeyi'ne gönderilen bir hükümde aşiret veya bölge bazında ihracı emredilen kavaslara çok olanlarının azaltılıp az olanlarının artırılması belirtilmektedir⁹². Toplanacak kavaslara hususunda devlet, bölge yetkililerinin gayretlerini talep eden hükümler

88 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. VII, 1174, 1176, 1250, 1256, 1278, 1465, 1750, 2026, 2079, 2123, 2251; XLIV, 153.

89 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XLIV, 153.

90 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. VII, 1250.

91 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. VII, 2123.

92 Bisyan ve Pojyan aşiretleri beyi Behlul Bey'e yazılan hüküm için bkz. BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXI, 153.

92 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXI, 152.

gönderme ihtiyacı da hissediyordu⁹³. İhraç olunacak kavaslar için, bölgelerde müstakil defterler düzenlenmekte ve ihtiyaç durumunda bu defterlerden hareketle kavas talep olunmaktaydı. Cebele Beyi Habib Bey'e gönderilen bir hükümde, Cebele ve Lazkiye'den yazılan kavasların defterlerinin tanzim edilmesi, kavas adaylarının memleketlerine gönderilmesi, ihtiyaca binaen defter mucibince bunların talep edileceği belirtilmektedir⁹⁴. Merkezden talep edilen kavaslar kimi zaman çeşitli nedenlerle toplanamıyordu. Nitekim Kıbrıs seferi için Şam'dan istenen kavaslar kaht yani kıtlık yüzünden toplanamamış, devlet hiç değilse Şam'ın etrafının muhafazası için bir miktar kavas ihrac edilmesi Şam Beylerbeyi'ne bildirilmekteydi⁹⁵.

Kavaslar 15-20 haneden bir kişi olmak üzere toplanmakla birlikte bunların "gönüllü" yazılmaları istenmekte, sefer sonrası ise devlet kadrosundan kendilerine maaş bağlanacağı ilan edilerek teşvik olunmaktaydı. Paşa sancağı kadılarına gönderilen bir hükümde "gönüllü olarak yay istimaline kadir yiğit" (kavas) yazmak üzere Karagöz adlı bir sipahinin görevlendirildiği, yazılanlara peksimet ve ulufeleri verilip, sefer bitiminde ibtidadan kendilerine dirlik verileceğinin ilanı bildirilmekteydi⁹⁶.

Tahrir ve ihracı emrolunan kavasların istenilen yere gitmesi de ayrı bir konu teşkil etmekteydi. Kavas talep olunan yerin mülki amiri toplanan kavasları doğrudan kendisi gönderemeyebiliyordu. Kilis Beyi Canbolad Bey'e yazılan bir hükümde ihracı emrolunan kavasların Cebele beyine gönderilmesi, onun Trablus'a göndereceği belirtiliyordu⁹⁷. Kavasların naklinde kadırgalar kullanılmaktaydı. Akdeniz'de kavas nakillerinde görüldüğü üzere sürekli olarak Rodos Beyi görevlendirilmiştir. Rodos Beyi'ne yazılan bir hükümde Antalya'da yapılan kadırgalarla Mehmed Çavuş'un Trablus'ta hazır olan kavasları alması⁹⁸, bir başka hükümde ise Trablus'taki barut ve kavas alıp getirmesi bildirilmektedir⁹⁹. İhracı emrolunan kavaslar Alay Beyi aracılığı ile merkeze veya istenen yere gönderilmekteydi¹⁰⁰.

Arap diyarlarının dışında, Karaman'da olduğu gibi, Anadolu'dan da kavaslar toplanmaktaydı¹⁰¹. Diyarbekir Beylerbeyi'ne yazılan bir hükümde,

93 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXI, 129 (24 N. 980) Malatya Beyi'ne gönderilen bu hükümde Siverek, Harput, Ruha sancakbeylerinin aşiretlerden çıkarılacak kavvaslar için gayret etmesi bildirilmektedir.

94 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XIX, 537 (25 Ra. 980).

95 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XVIII, 14 (23 N. 979).

96 bkz. BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXI, 158 (27 N. 979).

97 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXIV, 78 (21 Za. 981).

98 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXI, 752 (11 M. 981).

99 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XIX, 261 (4 S. 980); XXI, 353 (4 Za. 980), 691 (29 Z. 980).

100 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXI, 246 (17 L. 980), 351 (4 Za. 980).

101 bkz. BOA, *Mühimme Defteri*, nr. IX, 244.

önceki yıl olduğu gibi içinde bulunulan yıl da gerek Kürt gerek diğer beyliklerden kavas ve cenkçi gönderilmesi emri verilmektedir¹⁰².

Donanmada görevlendirilmek üzere de kavaslar toplatılmakta, aynı şekilde tahrir ve ihraç olunmaktaydı. Malatya Beyine yazılan bir hükümde hisar-erleri ile birlikte donanmaya tayin olunan kavasın Nevruz'dan önce İstanbul'a gönderilmesi belirtilmektedir¹⁰³. Haleb Beylerbeyi'ne yazılan başka bir hükümde de, deryaya emrolunan hisar-erleri ve kavaslar ile Cebele ve Kilis sancağından gelecek kavasları alması konu edinilmektedir¹⁰⁴. Kendilerinden kavas istenen yöneticiler, toplanan kavasların gönderildiklerine dair bilgi vermek durumunda idiler¹⁰⁵. Donanmaya ayrılacak kavasların Tersane'ye gönderilmesi çavuşlar marifetiyle gerçekleşmekteydi¹⁰⁶. Deniz seferi için gönderilen kavasların sayısı, akçeleri ve peksimetleri hususunda ise ilgili mercilere yazılar yazılmakta olduğunu görüyoruz¹⁰⁷. Kavas gönderilmesi ile ilgili bir hükmün defalarca tekid olunması da sözkonusu olmaktadır. Kavasların tedariki için belirli bir süre verilmekteydi. Örneğin, baharda denize açılacak olan donanma için aralık, ocak aylarından itibaren Nevruz'a kadar hazırlanmaları ve Nevruz'da İstanbul'da hazır bulunmaları istenmekteydi¹⁰⁸.

Kavas teriminin taşrada farklı şekilde kullanımına da rastlamaktayız. Nitekim, 5 Numaralı Mühimme Defteri'nde "... *ulema ve fukaha ve sayir kavvas cem olub...*"¹⁰⁹ şeklinde geçen "kavvas" tabirinden, bu kelimenin Yemen'de şehrin önde gelen kişilerini ifade ettiği, Erzurum Beylerbeyi'ne yazılan bir hükümden de, kavas hizmetini yürüten ve yeniçerilerden oluşan kimselerin nöbetçi olarak anıldıkları anlaşılmaktadır. Nitekim, bu kimseler kendilerine bir başbuğ tayin edilmesini istemeleri üzerine Dersaadet yeniçerilerinden birinin başbuğ olarak gönderildiği bildirilmektedir¹¹⁰.

102 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXIII, 395 (3 Ş. 981); BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXI, 152.

103 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXIV, 103 (21 Za. 981). Donanma için kavas ihracı istenen diğer yerler ve belgeler için bkz. nr. XXIII, 395 (3 Ş. 981); XXI, 152; XVIII, 158, 207, 245; XXIV, 103; XXIII, 554.

104 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXIV, 164 (5 Z. 981). Aynı tarihte Azaz ve Kilis Beyi Canbolad ile Cebele Beyi'ne yazılan diğer bir hükümde ihracı emrolunan kavasların gemilere teslimi emrediliyor (bkz. BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXIV, 189).

105 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXIV, 625 (26 M. 982).

106 Samsat Beyi'ne yazılan hüküm için bkz. BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXIII, 552 (11 L. 981)

107 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXIV, 678 (26 M. 982).

108 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XVIII, 158, 207, 245; XXIV, 103; XXIII, 554.

109 Sabık beylerbeyi Mahmud'un halka fazla vergi yüklemesi, halkın yurdunu terketmesi, gibi şikayetler üzerine halka tahammüllerine göre vergi konulmasını amir Yemen beylerbeyine yazılan hüküm için bkz. *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) <Tıpkıbasım>*, Ankara 1994, hüküm nr. 1686.

110 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. LXX, 458.

Taşra'da Görev Yapan Kavasların Gelirleri

Kavaslar, taşrada yaptıkları hizmetlere karşılık olarak ücret, bahşiş ve bayramlıklar almaya hak kazanırlardı. 1825 Ağustos'undan 1826 Şubat'ına kadarki sürede Ankara'da salyane toplamakla görevlendirilen bir kavasa, yaptığı hizmete karşılık 150 kuruş ödendiği, 1246 senesi rûz-ı Hızır'ından Kasım ayına kadarki altı ayda Kayseri'de bayramda sarayda bulunan çavuş ve kavaslara İydiyelik yani bayram harçlığı olarak 650 kuruş verildiği, aynı süre içerisinde Kayseri kadı konağında görev yapan çavuş ve kavaslara ise, cuma bahşişi olarak toplam 1620 kuruş verildiği görülmektedir¹¹¹. 1264/1847 yılında Fizan kaymakamlığı zaptiye işlerinde istihdam olunan 8 kavasa (165'er kuruştan) toplam 1320 kuruş maaş verilmiş ancak bu maaş kaymakamların kavas istihdam edebileceklerine dair bir kanun olmadığı için devlet tarafından kavaslardan tahsili cihetine gidilmiştir¹¹². Merkezde Üsküdar muhafızlığı ile Beşiktaş tarafında müstahdem kavas, sekban, hademe vs.nin bir aylık toplam maaşları 6.000 kuruş olmakla birlikte¹¹³, kavasların sayısı ve maaşları hakkında açık bilgiler edinemiyoruz. Kavaslar nefiy görevleri dolayısıyla, kendileriyle birlikte bu görevi yapan kapukethudası, deavi çavuşu veya çavuş ile birlikte belirli miktarda harcırah almaktaydı. Mesela, İstanbul'dan Anadolu'ya nefyolunanları götürən bir kavasa 50 kuruş harcırah verildiği görülmektedir¹¹⁴.

4- Şehremaneti ve Sıhhiye Teşkilatı'nda Kavaslar

Kavasların görev yaptıkları bir diğer alan da, merkezde bulunan diğer devlet teşekkülleridir. Bunların başında Şehremaneti yani belediye teşkilatı gelmektedir. Belediye kavasları, belediye zabıtası görevinin polislerle devredildiği tarihe kadar bu görevi sürdürmüş, görevleri esnasında beyaz kayışlı bir pala taşımışlar ve "belediye çavuşu" olarak anılmışlardır¹¹⁵. Belediye kavaslarının isimleri sonradan "komisyon çavuşu", en son olarak da "zabıta-i belediye memuru" şekline dönüşmüştür¹¹⁶. Bu kavas/çavuşların üniformasız ve sivil gezenlerine tebdil, bunların en büyüğüne baş tebdil veya tebdil eskisi denirdi¹¹⁷.

Sıhhiye teşkilatı içerisinde, Meclis-i Tahaffuz-ı Ülâ ve Meclis-i Tahaffuz-ı Sâni olmak üzere iki şube halinde düzenlenmiş olan Karantina Meclisi'nin ikinci şubesinde, "müdü-i kavas-ı Sıhhiye" adıyla 500 kuruş maaşlı bir görevli¹¹⁸ ile buna bağlı olarak, "kavas-ı Sıhhiye" adıyla, otuz kişiden ibaret olan ve

111 Çadırcı, *a.g.e.*, s. 151, 157.

112 BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 2354 (13 M. 1264).

113 BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 2028 (2 Z. 1255).

114 BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 734.

115 Ergin, *Maarif*, V, 2127 dp. 2; Pakalın, *a.g.e.*, II, 215.

116 Pakalın, *a.g.e.*, II, 215.

117 Pakalın, *a.g.e.*, II, 215, 291; III, 428.

118 Gülden Sarıyıldız, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Belleten*, c. LVIII, Ağustos 1994, sy : 222'den ayırması, Ankara 1994, s. 339.

kendilerine toplam 5000 kuruş maaş verilen kavaslar bulunmaktadır¹¹⁹. Bu çerçevede kurulmuş olan Kuleli Tahaffuzhanesi'nde ise, kendilerine toplam 2250 kuruş maaş ödenen onbeş kavas ile bunların âmiri durumunda olup 500 kuruş maaş alan bir kavasbaşının bulunduğunu görüyoruz¹²⁰. Kavasların, kısa bir süre için, İstanbul'da Tophane ve Beyoğlu taraflarının zabıtasına memur edilerek kendilerine maaş tahsis edildiği de görülmektedir¹²¹. Bütün bu görevli kavas ve kavasbaşlarının yaptıkları faaliyetler hakkında hiç bir bilgiye sahip olmadığımızı söylemeliyiz.

Kavasbaşı

Kavasların başında bulunan kimseye kavasbaşı adı verilirdi. Bu kişi, muhafız subayı olarak kaydedilmektedir¹²². Kavasbaşılar sıhhiye ve zabtiye gibi merkez teşkilatları yanında, taşrada da valiler nezdinde görevler yüklenmişlerdir. Örneğin, Dımaşk vilayeti valisinin nezdinde bulunan kavasbaşı, valinin muhafız alayı şefi durumundaydı¹²³. Hama ve Selmiye sancak beylerine gönderilen bir hükümden de anlaşıldığı gibi toplanan kavasların başına serdar olarak bir kavasbaşının tayin edildiğini görüyoruz¹²⁴. Mekke emirlerine bağlı olarak da bir kavasbaşı ile maiyeti olan kavaslar bulunmaktaydı¹²⁵. Sıhhiye teşkilatında bulunan kavasların amiri olarak ta bir kavasbaşı bulunuyordu. Kavasbaşı olan kimseler de gerektiğinde nefiy ile cezalandırılmakta kimi zaman ceza süresi içerisinde iken affedilebilmekteydi¹²⁶. İhtisap hizmetinde bulunan kavasbaşılar aïdat almaktaydılar¹²⁷. XIX. asır sonlarına doğru, Mekke emirliğine bağlı olarak bir kavasbaşı ile maiyetinde kavasların bulunduğu bilinmektedir. Kavasbaşı teriminin mümasili olarak baş yasakçı tabirine rastlamaktayız. Zahire kaçıran baş yasakçı tarafından tutulup Seddülbahir kalesine hapsedilen gemi sahipleriyle ilgili belgeden¹²⁸, bu görevlilerin limanlarda da denetim yaptıkları ortaya çıkmaktadır.

119 Sarıyıldız, *a.g.m.*, s. 339, 370-371. Söz konusu kavas müdürü ile kavaslar emekli askerlerden tayin olunmuşlardı.

120 *gös. yer.*

121 Tongur, *a.g.e.*, s. 147.

122 J.Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* (çev. V.Bürün, yay.haz. M.Çevik-O.Demirtepe), İstanbul 1992, X, 222.

123 Koury, *a.g.m.*, s. 33.

124 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XLIV, 153, 154.

125 Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, s.29-30.

126 Bursa'ya nefyedilen Kavasbaşı Ali'nin affi hakkında bkz. BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 1025 (B. 1275).

127 İhtisap kavasbaşısı olan Hafız Ağa'nın aïdat alması hususunda bkz. BOA, *İrade-Dahiliye*, nr. 10820.

128 BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 3521 (10 C. 1208).

Kavasların Zulümleri

Kavaslar, görevlerinin verdiği rahatlıkla halk üzerinde bir takım olumsuz tepkiler de meydana getirmişlerdir. Tanzimat öncesiyle ilgili olarak, 5 Z. 1216 tarihli bir vesikada, Kastamonu Taşköprü'de kavas İbrahim vs. kimselerin ahaliyi tahrik ettikleri cihetle niyabet tarafından nefyedilmeleri talep olunmaktadır¹²⁹. Kavasları ilgilendiren bir diğer konu, tanzimatın uygulanması sırasında halktan haksız yere vergi alınması idi. Kavasların da dahil olduğu bazı görevliler, taşrada bir takım devlet faaliyetlerini ifa edebilmek için gerekli olan ihtiyaçlarını ve hizmet masraflarını halktan tahsil etme yoluna giderek ahaliye zulmediyordu. Bu nedenle sultan Abdülmecid, cülus fermanında ve Tanzimat'ın uygulanması ile ilgili bir başka fermanında, bu duruma son verilmesini "*kavas ve tataradan tâ vüzerâ-yi izâma varınca, kâffe-i me'kûlat ve sâ'ire parası ve menzil ve kira hayvânâtı ücretle tamâmen kendülerinden alınarak bundan dolayı ahâliden bir akçe ve bir habbe çıkmamak üzere*" yeni bir nizam konmasını emretmiştir¹³⁰.

Kavasların Eğitimi

İ. H. Uzunçarşılı, Memluklerde askeri teşkilat bahsinde, Memluk ordusunun Türk, Çerkes, Kürt, Rum ve Ruslardan tedarik edilmiş, köle olarak alınmış efrattan teşekkül ettiği belirtildikten sonra; "Bunlara iptida dil öğretilir, Kurani Kerim ile yazı talim edilir ve sonra da dini bilgiler gösterilirdi. Burada güreş etmek, ok atmak, atabinmek gibi talimler de yaptırılırdı. Bu köleler iyi yetiştikten sonra istidat ve kabiliyetlerine göre binici, kılıçlı binici, sâkî, kavas, diğer saray vazifeleri ve sonra Haseki hizmetlerine konulurlardı" demektedir¹³¹. Buna göre kavas olabilmek için dil ve dini bilgileri bilmenin yanında sportif faaliyetleri de başarmak gerekmektedir. Osmanlılar zamanında özellikle taşradan toplanan kavasların, nasıl bir eğitime tabi tutulduklarını veya düzenli eğitilip eğitilmediklerini ise bilmiyoruz.

Bibliyografya

- BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 734, 1025, 1344, 2028, 2074, 2095, 2243, 2348, 2354, 2481, 2492, 2555, 2605, 3247, 3521, 3884, 4200, 4281.
 BOA, *Hatt-ı Hümayun*, nr. 19136, 23963, 24013, 24020, 24054, 25095.
 BOA, *İrade-Dahiliye*, nr. 407, 411, 414, 492, 498, 1257, 1258, 1424, 2452, 2466, 3040, 3095, 3281, 3552, 7173, 9764, 10820.
 BOA, *İrade-Meclis-i Vâlâ*, nr. 3152, 3566, 3683, 3673, 3682, 3683, 4273.

¹²⁹ BOA, *Cevdet-Zaptiye*, nr. 2243.

¹³⁰ Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, İstanbul 1993, s. 367.

¹³¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, s. 415.

BOA, *Mühimme Defteri*, nr. V, hüküm nr. 1686; VII, 1174, 1176, 1250, 1256, 1278, 1465, 1750, 2026, 2079, 2123, 2251; IX, 244; XVIII, 14, 158, 207, 245; XIX, 261, 537; XXI, 129, 152, 153, 158, 246, 351, 353, 691, 752; XXIII, 395, 552, 554; XXIV, 78,103, 164, 189, 625, 678; XLIV, 153, 154; LXX, 458.

5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) <Tıpkıbasım>, BOA yay., nr. 21, Ankara 1994.

Mühimme Defteri XLIV (haz. M.Ali Ünal), Akademi Kitabevi, İzmir 1995.

AHMED CEVAD, *Târîh-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1299.

AHMED VEFİK PAŞA, *Lehce-i Osmanî*, İstanbul 1306, s. 1277.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991.

DU RAUSAS, G.Pelissie, *Le Regime des Capitulations dans l'Empire Ottoman*, Paris 1911.

ERGİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi yay., İstanbul 1995, s. 384.

ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, V, İstanbul 1977.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, A.Ü. Hukuk Fakültesi yay., Ankara 1953.

EYİCE, Semavi, "Elçi Hanı", *DİA*, XI, 16.

GIBB, S. Hamilton -BOWEN, Harold, *Islamic Society and The West*, I/1, Oxford University Press, London 1967.

GÖVSA, İbrahim Alaeddin, *Resimli Yeni Lugât ve Ansiklopedi*, III, 1397.

HAMMER, J.Von, *Büyük Osmanlı Tarihi* (çev. V.Bürün, yay.haz. M.Çevik-O.Demirtepe), İstanbul 1992.

HUART, Cl.-[SPULER, B.], "Kawwâs", *The Encyclopaedia of Islam (New Edition)*, Leiden 1978, IV, 808.

İNALCIK, Halil, "İmtiyâzât", *The Encyclopaedia of Islam (New Edition)*, III (Leiden 1971), 1180.

-----, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, Eren yay., İstanbul 1993.

KÂTİB ÇELEBİ, *Süllümü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, Süleymaniye Ktb., Şehid Ali Paşa, nr. 1887, III, 505.

Kitabu Mesalihi'l-müslimin ve menafi'l-müminin (yay. Yaşar Yücel), *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, Ankara 1988.

KOURY, George J., "The Ottoman Administration of the Province of Damascus at the End of the Eighteenth Century", *Studies in Islam*, c. X (s. 1-2 January-April), New Delhi 1973.

- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asâkir-i Mansure", *TED Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı*, sy. XII (1981-1982), İstanbul 1982, s. 127-158.
- Lozan Sulh Mu'âhedenamesi Mukavelât ve Senedât-ı Sâire 24 Temmuz 1339-1923*, Ahmed İhsan ve şürekası matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1339.
- MONTAGU, Lady, *Türkiye Mektupları 1717-1718* (çev.A.Kurutluoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, nr. 12, tarihsiz.
- MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netayicü'l-vuku'ât*, I-IV, İstanbul 1327.
- ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, Eren yay., İstanbul 1990.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil yay., nr. 10, İstanbul 1987.
- ÖKÇÜN, Gündüz, "Kapitülasyonlar Hakkında Bab-ı Ali'nin Sefaretlere Gönderdiği 7 Temmuz 1867 Tarihli Muhtıra", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt: XXII, Eylül-1967, nr. 3, Ankara 1968.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Gedikli", *DİA*, XIII, 548.
- ÖZÖN, Mustafa Nihad, *Türkçe Sözlük*, İstanbul 1979.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 1983.
- RONART, Stephan and Nandy, "Kavass", *Concise Encyclopaedia of Arabic Civilization*, Amsterdam 1959.
- SARIYILDIZ, Gülden, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Belleten*, c. LVIII/222, Ağustos 1994, sayı : 222'den ayrışım, Ankara 1994.
- SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgati*, Enderun yay., nr. 18, İstanbul 1986.
- SHAW, Stanford J. - Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İstanbul 1983.
- TONGUR, Hikmet, *Türkiyede Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Ankara 1946.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1984.
- , *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*, I-II, Ankara 1984.
- , *Osmanlı Devleti 'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1984.
- , *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, Ankara 1972.